

**УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН ТАМГЫН ГАЗРЫН
СУДАЛГААНЫ ХЭЛТЭС**

Код: СТ-16/402

**СОНГУУЛИЙН ПРОПОРЦИОНАЛ ТОГТОЛЦОО БҮХИЙ УЛС ОРНУУДЫН СУУДАЛ
ХУВААРИЛАХ АРГА, БОСГЫН ХУВЬ БОЛОН ТОЙРГИЙН ХЭЛБЭР”**
(Мэдээлэл лавлагаа)

Хянасан:
Гүйцэтгэсэн:

Ц.Норовдондог
Ц.Болормаа
Ч.Онончимэг
Д.Халиун
Д.Жигваагүнсэл

Улаанбаатар
2015 он

“СОНГУУЛИЙН ПРОПОРЦИОНАЛ ТОГТОЛЦОО БҮХИЙ УЛС ОРНУУДЫН СУУДАЛ ХУВААРИЛАХ АРГА, БОСГЫН ХУВЬ БОЛОН ТОЙРГИЙН ХЭЛБЭР”

2015 оны 12 дугаар сарын 24-ны өдрийн 8/11446 тоот албан бичгээр ирүүлсэн хүсэлтийн дагуу дараах харьцуулсан мэдээлэл лавлагааг гүйцэтгэн хүргүүлж байна.

Өнөөдрийн байдлаар пропорционал тогтолцоогоор сонгууль явуулдаг нийт 82 орон байгна. Үүнээс 80 улс нь намын жагсаалтаас санал хураах хувь тэнцүүлсэн тогтолцоогоор, харин Мальт болон Ирланд улс санал шилжүүлэх тогтолцоо бүхий хувь тэнцүүлсэн тогтолцоогоор сонгуулиа зохион байгуулж байна.

Намын жагсаалтаар санал хураах хувь тэнцүүлсэн тогтолцооны хамгийн энгийн хэлбэр нь намууд олон мандаттай тойрогт нэр дэвшигчдийн жагсаалтыг танилцуулдаг хэлбэр юм. Ингэснээр сонгогч аль нэгэн намын төлөө саналаа өгөх ба намууд тухайн сонгуулийн тойрогт авсан саналынхаа хувьтай тэнцүү суудал авна. Нэр дэвшигчдийг намын жагсаалтад орсон дарааллын дагуу ялагчаар тодруулдаг.

Намын жагсаалт нь:

- Нээлттэй
- Хаалттай
- Чөлөөт гэх хэлбэртэй.

Нээлттэй намын жагсаалт нь дан ганц нам төдийгүй тухайн намаас нэр дэвшиж буй нэр дэвшигчдийн нэрсийн жагсаалтаас сонгогч сонголтоо хийх боломжит хувилбар юм. Баруун европийн орнууд ихэвчлэн энэ хувилбарыг сонгодог. Хаалттай намын жагсаалт гэдэг нь намын жагсаалтаар сонгогдох нэр дэвшигчдийн дарааллыг нам тогтооно. Энэ тохиолдолд сонгогч тодорхой нэг нэр дэвшигчийг сонгох боломжгүй юм.

Мальт болон Ирланд улсын сонгосон санал шилжүүлэх тогтолцоо гэдэг нь олон мандаттай тойргоор сонгуулийг явуулах бөгөөд сонгогчид саналын хуудсыг бөглөхдөө альтернатив саналын тогтолцоотой адил нэр дэвшигчдийг сонголтын дарааллаар нь дугаарлаж тэмдэглэдэг. Энэ нь сонгогч заавал бүх нэр дэвшигчийг дугаарлах шаардлагагүй бөгөөд хэдэн хүнийг сонгохоо сонгогч өөрөө мэдэх хувилбар бүхий тогтолцоо юм.

Саналын хуудаснаас эхний буюу нэгдүгээр сонголт бүхий саналуудыг тоолж дүнг гаргасны дараа суудалд хүрэхийн тулд нэр дэвшигчдийн авах шаардлагатай саналын квотыг тооцно. Ингэхдээ дараах энгийн томъёог ашиглана. Үүнд:

$$\text{Квот} = \frac{\text{саналын тоо}}{\text{суудлын тоо}} + 1$$

Энэ тогтолцоог Ирланд улс 1921 оноос хойш, Мальт улс 1949 оноос хойш хэрэглэж байна.

Лавлагаа мэдээлэлд судалгаанд хамрагдсан пропорционал тогтолцоо бүхий 82 орны:

- Намын болон нэр дэвшигчдийн жагсаалтын хэлбэр,
- Саналын босгын хувь,
- Суудал хуваарилах арга,
- Тойргийн хэлбэр,
- Суудлын тоо зэргийг харьцуулсан мэдээллийг хүснэгтээр оруулав.

Сонгуулийн пропорционал тогтолцоо бүхий улс орнуудын суудал хуваарилах арга, босгын хувь болон тойргийн хэлбэр

№	Улсын нэр	Жагсаалтын хэлбэр	Босгын %	Суудал хуваарилах арга	Тойргийн хэлбэр	Суудлын тоо
1.	Австрали -дээд танхим	Нээлттэй	нуугдмал	D`Hondt	12 мандаттай 6 тойрог, 2 мандаттай 2 тойрог	76
2.	Австри -доод танхим	Хаалттай	4%	D`Hondt Харе	3-12 мандаттай 9 тойрог	183
	-дээд танхим	Хаалттай	нуугдмал	D`Hondt Харе	7-36 мандаттай 9 тойрог	62
3.	Албани	Хаалттай	Нам -3% Эвсэл -5%	D`Hondt Сент Лагийн арга	4-32 мандаттай 12 тойрог	140
4.	Алжир -доод танхим	Нээлттэй	нуугдмал	Сент Лагийн их үлдэгдлийн	Олон мандат бүхий 48 тойрог	389
5.	Ангол	Хаалттай	нуугдмал	D`Hondt	Үндэсний 1 тойрог	220
6.	Аргентин -Доод танхим	Нээлттэй	3%	D`Hondt	Олон мандаттай 24 тойрог	257
	-дээд танхим	Нээлттэй	-	Тойрогтоо хамгийн их санал авсан намд 2 суудал, дараагийнхад нь 1 суудал хуваарилдаг	3 мандаттай 24 тойрог	72
7.	Бельги -доод танхим	Нээлттэй	Нуугдмал	D`Hondt	Олон мандаттай 11 тойрог	150
	Дээд танхим	Нээлттэй	нуугдмал	D`Hondt	Олон мандаттай 3 тойрог	40
8.	Бенин	-	-	-	Олон мандаттай 24 тойрог	83
9.	Болгар	Хаалттай	4%	Харе	Холимог: Олон мандаттай 31 тойрог 31 суудал – мажоритар /харьцангуй олонх/ 209 суудал-намын жагсаалтаар санал хураах пропорционал тогтолцоо	240
10.	Босни Герцеговин	Нээлттэй	3%	-	-	42

11.	Бразил -доод танхим	Нээлттэй	нуугдмал	D`Hondt	8-70 мандаттай 24 тойрог	513
12.	Буркина- Фасо	Нээлттэй	нуугдмал	Их үлдэгдлийн	15 мандаттай үндэсний хэмжээний 1 тойрог, 2-10 mandatтай 13 тойрог	111
13.	Бурунди -доод танхим	Хаалттай	нуугдмал	D`Hondt	Олон мандаттай 17 тойрог	118/100
14.	Гайана	Хаалттай	нуугдмал	Харегийн хамгийн их үлдэгдлийн	10 тойрогт 2: суудал, 40 mandatтай үндэний 1 тойрог	65
15.	Гватемал	Хаалттай	-	D`Hondt	Холимог: 127 суудал- Олон mandatтай 22 тойрог 31 суудал- Үндэсний 1 тойрог	158
16.	Гвиней-Бисау	Нээлттэй	нуугдмал	Их үлдэгдлийн	Олон мандаттай 27 тойрог	102
17.	Гондурас	Хаалттай	-	Харе	Холимог: 18 тойрог	128
18.	Грек	Нээлттэй	3%	Хагенбах Бишхофф	үлүн мандаттай 56 тойрог, 12 mandatтай үндэсний 1 тойрог	300
19.	Дани	Нээлттэй	нуугдмал	Сент Лагийн	Олон мандаттай 10 тойрог	179
20.	Доминикан -доод танхим	Хаалттай	нуугдмал	D`Hondt	Олон мандаттай 29 тойрог, Үндэсний 1 тойрог	183
21.	Зүүн Тимор	-	3%	D`Hondt	Үндэсний 1 тойрог	65
22.	Израиль	Хаалттай	2%	D`Hondt	120 мандаттай үндэсний 1 тойрог	120
23.	Индонез -доод танх.	Нээлттэй	2,5%	Заяцын хүчин зүйл	Олон мандаттай 33 тойрог	560
24.	Ирак	Нээлттэй	нуугдмал		7-70 мандаттай 18 тойрог	325/318
25.	Ирланд	-	-	-	<u>Санал шилжүүлэх тогтолцоо</u> 3-5 мандаттай 43 тойрог	166
26.	Исланд	Хаалттай	5%	D`Hondt	10-11 мандаттай тойргууд	63
27.	Испани -доод танхим -дээд танхим	Хаалттай Хаалттай	Нуугдмал Байхгүй	D`Hondt Шууд бус	Олон мандаттай 50 тойрог Олон мандаттай 52 тойрог	350 208
28.	Итали -доод танх. -дээд танх.	Хаалттай	2-4%	Олон суудлыг урамшуулах	Олон мандаттай 26 тойрог	630
29.	Кабо-Верде	Хаалттай	нуугдмал	D`Hondt	2-15 мандаттай 16	72

					тойрог	
30.	Казахстан -доод танхим	-	7%	Их үлдэгдэл	Пропорционал: 98 суудал- Үндэсний 1 тойрог 9 суудал – Ардын Чуулга	107
31.	Камбодж	Хаалттай	нуугдмал	Харе	Олон мандаттай 21 тойрог	123
32.	Кипр	Нээлттэй	нуугдмал	Харе	Олон мандаттай 6 тойрог	80
33.	Кипр /Хойд/	Нээлттэй	-	-	-	50
34.	Колумб -доод танхим -дээд танхим	Хаалттай Хаалттай	Нуугдмал нуугдмал	D`Hondt D`Hondt	Олон мандаттай 33 тойрог 100 мандаттай үндэсний тойрог, 2 мандаттай тусгай тойрог	166 102
35.	Косово	-	5%	-	-	120
36.	Коста-Рика	Хаалттай	нуугдмал	Их үлдэгдлийн	4-21 мандаттай 7 тойрог	57
37.	Кыргызстан	-	7%	-	Үндэсний 1 тойрог	120
38.	Латви	Нээлттэй	5%	Сент лагийн	14-29 мандаттай 5 тойрог	100
39.	Лихтенштейн	Нээлттэй	8%	Хамгийн их үлдэгдлийн арга	10,15 мандаттай 2 тойрог	25
40.	Люксембург	Нээлттэй	нуугдмал	Хагенбах Бишхофф	7-23 мандаттай 4 тойрог	60
41.	Македон	-	-	-	-	120-140
42.	Мальта	Нээлттэй	нуугдмал	Үлдэгдлийг дахин хуваарилах	<u>Санал шилжүүлэх тогтолцоо</u> 5 мандаттай 13 тойрог	65
43.	Мозамбик	-	5%	D`Hondt	12-50 мандаттай 11 тойрог 1 мандаттай 2 тойрог	250
44.	Молдав	Хаалттай	Нам-5% Бие даагч- 3%	D`Hondt	Үндэсний 1 тойрог	101
45.	Марокко -доод танхим	Хаалттай	6% 3%	-	305 суудал- сонгуулийн тойрог 90 суудал- Үндэсний 1 тойрог	395
46.	Намиби	Хаалттай	нуугдмал	Их үлдэгдлийн	Үндэсний 1 тойрог	72
47.	Нигер	-	-	-	Холимог: 105 суудал- Олон мандаттай 8 тойрог / намын жагсаалтаар санал хураах пропорционал тогтолцоо/ 8 суудал – 8 тусгай тойрог	113

					/мажоритар:энгийн олонх/	
48.	Нидерланд -доод танхим -дээд танхим	Хаалттай Хаалттай	0,67%	D`Hondt	Олон мандаттай 18 тойрог 12 мужийн зөвлөл	150 75
49.	Нидерландын Антилья	-	-	-	-	22
50.	Никарагуа	Хаалттай	нуугдмал	Их үлдэгдлийн	20 мандаттай Үндэсний 1 тойрог, 2-19 мандаттай 17 тойрог	90
51.	Норвеги	Нээлттэй	4%*	Шинэчилсэн Сент Лагийн арга	150 суудал - 3-17 мандаттай 19 тойрог 19 суудал – Үндэсний 1 тойрог	169
52.	ОХУ Доод танхим	Нээлттэй	7%	Харе	Үндэсний 1 тойрог	450
53.	ӨАБНУ -доод танхим	Хаалттай	нуугдмал	Их үлдэгдлийн	4-43 мандаттай 9 тойрог	400
54.	Палестин	-	-	-	-	132
55.	Парагвай -доодтанхим -дээд танхим	Хаалттай Хаалттай	Нуугдмал Нуугдмал	D`Hondt D`Hondt	Олон мандаттай 18 тойрог. Үндэсний нэг тойрог	80 45
56.	Перу	Хаалттай	нуугдмал	Их үлдэгдлийн	Олон мандаттай 25 тойрог	120
57.	Польша -Сейм	Нээлттэй	5%	D`Hondt	7-19 мандаттай 41 тойрог	460
58.	Португали	Нээлттэй		D`Hondt	Олон мандаттай 22 тойрог	230
59.	Руанда -доод танхим	Хаалттай	5%	Их үлдэгдэл	Үндэсний 1 тойрог	53
60.	Сан Марино	Нээлттэй	>3.5%	D`Hondt	Нэг болон олон мандаттай 33 тойрог	60
61.	Сан-Томе ба Принсип	Хаалттай	нуугдмал	D`Hondt	Олон ман-дат 7 тойрог	55
62.	Серб	Хаалттай	5%	D`Hondt	Үндэсний 1 тойрог	250
63.	Словак	Нээлттэй	5%	Хагенбах Бишхофф	Үндэсний 1 тойрог	150
64.	Словени -доод танхим Дээд танхим	Нээлттэй	4%	D`Hondt	11 мандаттай 88 тойрог, италичуудад зориулсан 2 мандаттай 1 тойрог	90
65.	Суринам	Хаалттай	нуугдмал	D`Hondt	Олон мандаттай 10 тойрог	51
66.	Того	Хаалттай	Байхгүй	-	2-10 мандаттай 30	81

					тойрог	
67.	Тунис	-	-	Их үлдэгдлийн	33 тойрог: 4-10 мандаттай 27 тойрог 18 суудал -6 тойрог /гадаад дахь төлөөлөл/	217
68.	Турк	Нээлттэй	10%	D`Hondt	Олон мандаттай 79 тойрог	550
69.	Уругвай -доод танхим -дээд танхим	Хаалттай Хаалттай	нуугдмал	Их үлдэгдлийн	Олон мандаттай 19 тойрог. 30 мандаттай үндэсний 1 тойрог	99 31/30
70.	Фижи	Нээлттэй	Бие даагч - 5% Нам -5%	-	Үндэсний 1 тойрог	50
71.	Финланд	Нээлттэй	нуугдмал	D`Hondt	6-33 мандаттай 14 тойрог	200
72.	Хорват	Нээлттэй	5%	D`Hondt	14 мандаттай 10 тойрог, 8 мандаттай үндэсний тойрог, гааадад оршин суугчдад зориулсан тойрог /мандатын тоо заагаагүй/	153
73.	Чех Доод танхим	Нээлттэй	Нам-5% Эвсэл(2 нам)-10% Эвсэл(3 нам)-15% Эвсэл(4 нам)-20%	D`Hondt	Олон мандаттай 14 тойрог	200
74.	Чили -дээд танхим Доод танхим	Хаалттай	-	Намын олонхийн систем	13 олон мандаттай тойрог, 60 олон мандаттай тойрог	38 120
75.	Чрна Гора	Хаалттай	3%	D`Hondt	Үндэсний 1 тойрог	81
76.	Швед -Риксдаг	Нээлттэй	4% - үндэсний хэмжээнд, 12%тойрог	Сент Лаг	2-34 мандаттай 29 тойрог, 39 мандаттай үндэсний1 тойрог	349
77.	Швейцар -доод танхим	Нээлттэй	нуугдмал	Хагенбах Бишхофф	Олон тандаттай 26 тойрог	200
78.	Шри Ланк	Хаалттай	1/8 тойрогтоо	-	4-20 мандаттай 22 тойрог, 29 мандаттай үндэсний 1 тойрог	225
79.	Эквадор	-	-	-	Холимог: 116 суудал- мажоритар /харьцангуй олонх/ 15 суудал- олон мандаттай 3	137

					тойргоос пропорционал тогтолцоо + 8 суудал- олон мандаттай тойрог /гадаад дахь иргэдийн төлөөлөл/	
80.	Экваторын Гвиней	Хаалттай	нуугдмал	D`Hondt	Мужийн тоогоор олон мандаттай тойрог	100
81.	Эль Сальвадор	Хаалттай	-	-	64 суудал- 3-16 мандаттай 14 тойрог 20 суудал- Үндэсний 1 тойрог	84
82.	Эстони	Нээлттэй	5%	D`Hondt	6-13 мандаттай 13 тойрог	101

Ашигласан эх сурвалж:

- Сонгуулийн эрх зүйн тогтолцооны онол, арга зүйн үндэс, түүнийг сонгох зарчим СТ/10-217 Ц.Товуусүрэн
- Table of Electoral Systems Worldwide, International Institute for Democracy and Electoral Assistance
- <http://www.idea.int/esd/world.cfm>
- Electoral system, PARLINE database, <http://www.ipu.org/parline-e/Modlist.asp>
- Electoral system of national legislature, The Electoral knowledge network, <http://aceproject.org/epic-en/CDTable?view=country&question=ES005>